

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİ KURUMLARINDA REHBERLİK: BİR İHTİYAÇ ANALİZİ

 Cemil OSMANOĞLU^a

Öz

Bu araştırma yüksek din öğretimine devam eden öğrencilerin rehberlik ihtiyaçlarını konu edinmektedir. Değişen yaşam koşulları, özellikle pandemi süreci ve bu sürecin tetiklemesiyle ortaya çıkan uzaktan eğitim olgusu eğitim kurumlarında oluşan rehberlik ihtiyacını daha da belirginleştirmiştir. Nitekim öğrencilerin gerek kendi aralarında gerekse öğretim elemanlarıyla yüz yüze iletişim ve etkileşim olanakları azalmıştır. Araştırmada yüksek din öğretimi öğrencilerinin kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik ihtiyaçlarının düzeyi ile bu ihtiyaçların sınıflar bazında nasıl bir görünüme sahip olduğu incelenmiştir. Bu kapsamda, bir ilahiyat fakültesinden gönüllülük ve tabakalı örneklem mantığıyla seçilen 580 öğrenciye rehberlik ihtiyaçlarını belirlemeye dönük bir anket uygulanmıştır. Anket oluşturulurken üniversite düzeyinde öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve problemlerini ortaya koymayı amaçlayan bilimsel yayınlardan yararlanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik alınarak öğrenci tercihlerinin seçeneklere göre dağılımı ile bunların sınıflar bazındaki değişimi yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin, farklı rehberlik alanlarıyla ilgili olarak belirgin rehberlik talepleri olduğu anlaşılmıştır. Bu durum yüksek din öğretimi öğrencilerinin sınıflar bazında kişisel, eğitsel ve mesleki gelişim alanlarında giderek artan ilgi, ihtiyaç ve farkındalıkları ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yüksek din öğretimi, Rehberlik, Rehberlik ihtiyacı.

GUIDANCE IN HIGHER RELIGIOUS EDUCATION INSTITUTIONS: A NEEDS ANALYSIS

Abstract

This research is about the guidance needs of students studying in higher religious education institutions. Changing living conditions, especially the pandemic process and the distance education phenomenon triggered by this process, have further increased the need for guidance in educational institutions. In this process, students' opportunities for face-to-face communication and interaction, both among themselves and with faculty members, have decreased. In the research, the level of personal, educational, and vocational guidance needs of higher religious education institution students and the situation of these needs on a class basis were examined. 580 students were selected from a faculty of theology through volunteering and stratified sampling. A survey was conducted to determine the guidance needs of these students. The survey was prepared using scientific publications aiming to reveal the interests, needs and problems of university students. In the analysis process distribution of student preferences according to options and their changes

^aDoç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, cemilosmanoglu@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 15.09.2023, Makale Kabul Tarihi: 08.01.2024

based on classes are examined. Result showed that students had specific guidance requests in different guidance areas. This situation has been associated with the increasing interests, needs and awareness of higher religious education students in the areas of personal, educational, and professional development on a grade basis.

Keywords: Higher religious education, Guidance, Need for guidance.

Giriş

Gençlik kavramı, ilgili bilimsel literatürde 15-24 yaş arası kapsayan evreyi içine almaktadır (Yücel & Kesgin, 2019). Bununla beraber değişen yaşam koşulları, özellikle uzayan eğitim hayatı bu tür tasniflerin esnek tutulmasını gerektirmektedir. Üniversite gençliği ise ana kitle olarak 18-24 yaş arasında bulunan, formel eğitimin son safhasına gelmiş, araştırmacı ve sorgulayıcı özellikleri itibarıyla bilimsel bir zihniyet kazanması beklenen kitleye karşılık gelmektedir (Bayhan, 1997, s. 241). Üniversite gençliği içinde yaşadığı çağın, toplumun ve kültürün özelliklerinden çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Küresel ve yerel gelişmelerin tüm toplumsal kesimleri etkilediği gibi üniversite gençliğini de etkilediği söylenebilir. Bu anlamda oluşan toplumsal, ekonomik, kültürel gelişmelerin birçok imkân yanında birçok problem, risk ve sınırlık ihtiva ettiği bilinmektedir (Korkmaz & Osmanoglu, 2019).

Araştırmalar, üniversite gençliğinin yaşadığı çok sayıda sorundan hareketle (Kuzgun, 2009, s. 218) belirgin bir rehberlik ihtiyacının varlığından söz etmektedir (Özhan, 2012). Gençlerle yapılan yüz yüze görüşmelerde onların başta gelecek kaygısı olmak üzere, yalnızlık, iletişimsizlik, güvensizlik, anlamsızlık gibi sorunların yanında, bir kimlik oluşturma, bir değere sahip olma ve onu savunma konusunda da tereddütler yaşadıkları görülmektedir (Selvi, 2019, ss. 28-29). Üniversite gençliği üzerinde yapılan bir araştırmada gençlerin psikolojik ihtiyaçları öncelik sırasına göre toplumsal statü, ait olma, ilgi görme, başarıya, yeterlilik, sevgi, kendini gerçekleştirme, özgürlük/özerklik, duyguları anlama, eğlence/serbest zaman faaliyetine olanak bulma ve düzen arayışı olarak sıralanmıştır (Girgin-Büyükbayraktar vd., 2018, s. 18). Bu ihtiyaçlar her ne kadar literatürde psikolojik ihtiyaçlar olarak irdelense de bunların önemli toplumsal, ekonomik vb. boyutları ya da bağlamları olduğu söylenebilir. Bu problem ve ihtiyaçlar üniversite gençliğinin rehberlik ihtiyaçlarına dönük arayış ve çabaları beraberinde getirmektedir (Karataş & Gizir, 2013).

Üniversite gençliğinin rehberlik ihtiyaçlarına yanıt vermek üzere çeşitli adımlar atılmıştır (Çulha, 1989; Ercan, 2002; Kulaksızoğlu, 1989, s. 9; Tan, 1989; Topses, 1990). Bununla beraber, Türkiye’de sekiz üniversitedeki psikolojik danışma ve rehberlik merkezinde bulunan birimler ve merkezlerin fiziksel donanımının ele alındığı bir çalışmada, psikolojik danışma, eğitim, araştırma, tanıtma, test uygulama ve değerlendirme ve süpervizyon olarak belirlenen birimlerin tümüne sadece bir merkezin sahip olduğu, bir merkezin de psikolojik danışma ve eğitim birimlerine, iki merkezin ise sadece psikolojik danışma birimine sahip olduğu ifade edilmiştir (Erkan, Çankaya, vd., 2012, s. 188). Öğrenci ihtiyaç ve sorunlarının giderek çeşitlenmesi, genel anlamıyla üniversitelerde rehberlik olgusunu kapsamlı bir inceleme konusu haline getirmiştir (Ulu Ercan, 2019). Yakın zamanda yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerinin psikolojik danışma ve rehberlik konularında yardım gereksinimi için daha çok yakın arkadaş (%78.8),

anne (% 68.5), kendi cinsinden kardeşler (% 50.6) ve babayı (% 45.6) güçlü biçimde tercih ettikleri, psikolog/psikolojik danışman (% 26.5) ya da psikiyatru (% 20,6) ve hocaya (% 28,4) başvuru oranlarının ise alt sıralarda kaldığı ifade edilmiştir (Coşkun, 2018, s. 224).

Öğrencilere dönük rehberlik ve danışma hizmetleri bakımından zayıf bir görüntü sunan üniversiteler (Tan, 1995, ss. 305-306) yaşanan pandemi gerçeği, bu bağlamda öne çıkan yeni ihtiyaçlar, hususen online-uzaktan eğitim uygulamaları karşısında daha da zorlanmaya başlamıştır (Dikici, 2022, ss. 568-569). Öğrencilerin özellikle yakın arkadaş çevresiyle yüzyüze etkileşimleri azalmış, birçok temas ve etkileşim sanallaşmış, problemlerini internet kullanımları yaygınlaşmış, yalnızlaşma yanında okul ortamı ve öğrenme ortamlarına yabancılaşma da artmıştır (Aktaş, 2021, s. 45; Baltacı vd., 2020, s. 136). Yakın zamanda yapılan bir araştırmada pandemi sürecinde öğrencilerin duygu durumlarının tükenmişlik ve genel yorgunluk şeklinde evrildiği, kayıplar yaşayan kimi öğrencilerin travmatik yaşantılar geçirdiği ve etkileşim ve sosyal destek eksikliği hissettikleri ifade edilmiştir (Güney-Karaman vd., 2021, s. 44). Yeni koşullar yeni problem alanları oluşturmakta, yeni arayışların önünü açmakta, değişim yönetimini acil bir gündem haline getirmektedir (Akkutay, 2017).

Üniversite eğitimini genç kitlenin ilgi ve ihtiyaçlarına dönük ele almak günümüz üniversitesine önemli sorunluluklar yüklemektedir. Türkiye’de üniversitelerin misyon, program, öğretim elemanı ve öğrenci bakımından giderek çeşitlenme eğiliminde olduğu (Kurtoğlu, 2019) hesaba katıldığında, öğrencilerin temel eğitimden üniversiteye geçiş aşamasında içinden geçtikleri rehberlik süreçlerinin yeterince sağlıklı olmaması bu sorumluluğu karmaşıklaştırmaktadır. Birçok öğrenci ortaöğretimden kendi ilgi, yetenek ve ihtiyaçlarının tam olarak bilincinde olmadan ya da bu yönde yeterli rehberlik almadan üniversite tercihinde bulunmaktadır. Ortaöğretim kurumlarının öğrencilerini yeterince bilinçli bir mesleki planlama ve kariyer yönetimiyle üst eğitim kurumlarına yönlendirdiği söylenemez (Pişkin, 2007, ss. 68-69). Üstelik bu yeni öğrenci tipi esnek, ders çalışma ve okuma bakımından kırılğan durumdadır (Çalışkan, 2014, s. 32).

Meseleye yüksek din öğretimi kurumları açısından bakınca tablonun çok da farklılaşmadığı söylenebilir. Bu kurumları kendi isteğiyle, bilerek, araştırarak; kendi ilgi, yetenek ve mesleki kaygılarıyla ilişkilendirerek seçen öğrencilerin oranı farklı araştırmalarda %48 ile %80 arasında değişmektedir (Kaya, 2020, ss. 87-88). Özellikle pragmatik beklentiler, söz gelimi atanma ve iş bulma imkanlarının fazla olması, başka bir fakülteye gitme şansının olmaması ya da “en azından- hiç olmazsa” şeklinde yapılan tercihler yüksek din öğretimi kurumlarının öğrenci niteliğini etkilemektedir. Araştırmalar yüksek din öğretimi kurumlarını tercih sürecinde öğrencilerin önemli bir kısmının ilahiyat programı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadan tercihte bulunduğunu göstermektedir. Örneğin İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile yapılan bir araştırmada katılımcılara yöneltilen “İlahiyat programı hakkında yeterince bilgilendirildiniz mi?” şeklindeki soruya katılımcıların %43’ü “Hayır”, %39,8’i ise “Kısmen” yanıtını vermiştir (Kaya, 2020, s. 101). Böylesine bir bilgi ve bilinç düzeyiyle söz konusu kurumlara gelen öğrencilerin önemli eğitsel sorunlar yanında, belirgin rehberlik ihtiyaçlarının olacağını tahmin etmek güç değildir. Zira yeterince araştırılmayan, tanınmayan bir eğitim ortamına uyum sağlamak, oradan gereken akademik verimi almak kolay değildir.

Bugün Türkiye’de yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin sayısı on binlerle ifade edilmektedir. Bu kurumların öğretim elemanı, öğrenci ve programları, iş birliği ve etkileşim protokolleri giderek çeşitlenmektedir. Bu bağlamda söz konusu kurumların insan yapısı, eğitim yaklaşımı, teknolojik ve bilimsel niteliği değişim eğilimindedir (Akyürek, 2020). Nicelik ve nitelik bakımından giderek çeşitlenen ve karmaşıklaşan öğrenci yapısı da düşünüldüğünde, rehberlik olgusunun çok yönlü bir inceleme konusu olduğu daha iyi anlaşılabilir. Üstelik bu konuda yaşanan sorunlar, araştırmaların da gösterdiği üzere, kronikleşmiş bir yapı arz etmektedir (Usta, 2001, s. 176; Yıldız, 2003, s. 115). 2005 yılında yayımlanan bir araştırmada araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %57,6’sı, “Öğrencilere yeterli oranda rehberlik yapıldığını söyleyemem” seçeneğini işaretlemiştir (Ay, 2005, s. 74). Yakın tarihte yapılan bir araştırmada katılımcı öğrencilere yöneltilen “Hocalarınızın size ilahiyat bilgi ve becerilerini kazandırmak konusunda yeterince rehberlik ettiğini düşünüyor musunuz?” şeklindeki soruya gelen karşılıklar (“Hayır” = %32,8; “Kısmen” = %45,8) iç açıcı değildir (Kaya, 2020, s. 106).

Üniversitelerde son yıllarda artan kalite bilinci, özellikle Bologna süreci ve akreditasyon çabalarıyla kendini iyice belli etmiş durumdadır (Alper, 2011; İşman vd., 2021). Yüksek din öğretimi kurumları da bu gelişmelerden payını almaktadır (Tosun, 2020). Bu süreçte eğitim öğretim, uluslararasılaşma, topluma katkı, alt yapı, öğrenme kaynakları, araştırma-inceleme ve paydaş iş birliği gibi boyutların işlendiği görülmektedir (Meydan, 2020, ss. 295-296). Bu boyutların başında gelen eğitim öğretim faaliyetleri hem öğrenci merkezli öğrenme süreçlerini hem de sosyal kültürel faaliyetler ile öğrencilere dönük rehberlik bileşenlerini kapsamaktadır. Fakültelerde yürütülen kalite ve akreditasyon çabaları ile bu çabaların ayrılmaz bir parçasını oluşturan rehberlik faaliyetlerinin ne ölçüde öğrenci ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşıladığı incelenmesi gereken bir husustur. Nitekim eğitim faaliyetlerinin ve bunlarla yakından ilgili sosyal, kültürel ve rehberliğe dönük çabaların temelde öğrenci ihtiyaçlarının analizi üzerine inşa edilmesi önemli bir eğitsel gerekliliktir (Şahin vd., 2018, s. 503).

Yüksek din öğretim kurumlarına rehberlik açısından bakıldığında, kimi fakültelerde çeşitli oryantasyon faaliyetlerinin yapıldığı, dönem boyunca öğrencilere dönük eğitsel, akademik ve mesleki toplantılar, kurslar, seminerler, konferanslar tertiplendiği; sosyal, kültürel ve sportif amaçlı kimi organizasyonların düzenlendiği bilinmektedir. Söz konusu kurum öğrencilerinin de hizmet aldığı birçok üniversitede mediko-sosyal hizmet yanında rehberlik merkezleri bulunmakta, bunlardan dileyen öğrenciler yararlanmaktadır. Bu kurumlar, öğrenci temsilcilikleri bağlamında hem rektörlükler hem de dekanlıklar kanalıyla öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik toplantılar organize etmektedir. Birçok fakültede her bir öğrenciye ders danışmanı atanmakta ve ders kayıtlarından, akts hesaplamaya, ders programı düzenlemekten kişisel görüşmelere kadar birçok faaliyet yapılmaktadır. Bununla beraber, bu tür çabaların öğrencilerin kişisel, akademik ve mesleki gelişimlerine, arayış ve problemlerine karşılık verebilirliği irdelenmelidir. Bu faaliyetlerin yürütülmesinde öncelikle öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarının incelenmesi, değerlendirilmesi, ardından karşılanmasına dönük uzun soluklu rehberlik planlamalarının yapılması anlamlıdır. Bu yapılmadığında hangi faaliyetin hangi amaç, ilgi, beklenti ya da probleme karşılık geldiği, kime/neye ne ölçüde çözüm üretebildiği tam olarak değerlendirilememektedir. İşte bu kaygıdan hareketle bu araştırmada yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin rehberlik ihtiyaçları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı hazırlanan bir anket yoluyla yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin rehberlik ihtiyacını ortaya koymaktır. Söz konusu ihtiyacın veriye dayalı olarak ortaya konması yüksek din öğretimi kurumlarında oluşan rehberlik ve danışmanlık faaliyetlerine bir başlangıç noktası sunabilecektir. Bu, kısa vadede yüksek din öğretiminin niteliğinin artmasına, uzun vadede Türkiye'deki dini hayatın daha sağlıklı bir zemine kavuşmasına katkı sağlayabilir.

A. YÖNTEM

1. Araştırmanın modeli

Araştırma yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin rehberlik ihtiyaçlarını ortaya koymayı amaçladığı için betimsel bir durum çalışmasıdır. Durum çalışmaları var olan bir olguyu herhangi bir etki ya da dış müdahaleye maruz bırakmadan olduğu gibi incelemeyi amaçlar (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 289). Durum çalışması kapsamında araştırmada bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir. Söz konusu desende araştırmaya konu edinen problem ya da olgu tek bir örneklem üzerinde farklı yönleriyle incelenmeye çalışılmaktadır.

2. Veri toplama aracı/şekli

Araştırmada öğrencilerin rehberlik ihtiyaçlarını belirlemek üzere daha önce bu amaçla yapılmış çalışmalar, özellikle çeşitli anket ve ölçekler incelenmiştir (Karataş & Gizir, 2013; Maçın vd., 2020; Şimşir vd., 2020). Söz konusu anket ve ölçeklerden üniversite düzeyi ve ilahiyat eğitimiyle yakından ilgili olduğu düşünülen maddelerden kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlikle ilişkili olan maddeler seçilerek 23 maddeden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Ankette kişisel rehberlikle ilgili 6, eğitsel rehberlikle ilgili 10, mesleki rehberlikle ilgili 7 ifadeye yer verilmiştir. Anket din eğitimi bilimi alanında uzman 3 öğretim üyesiyle müzakere edilmiş, akabinde 10 öğrenciyle ön çalışma yapılmış, ifadelerin açıklığı ve anlaşılabilirliği tartışılmıştır. Erciyes Üniversitesi Beşerî ve Sosyal Bilimler Etik Kurulundan araştırma izni alındıktan sonra anket Google forms üzerinden dijitalleştirilmiş ve öğrencilere uygulanmıştır.

3. Evren ve örneklem

Araştırmanın evreni bir devlet üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi'nde halen aktif olarak öğrenim görmekte olan öğrencilerdir. Fakültede 2022-23 öğretim yılında aktif devam eden lisans öğrencilerinin sayısı 2280'dir. Araştırmada bu öğrencilerin yaklaşık dörtte biriyle yürütülmüştür (n=580). Örneklem belirlenmesinde tabakalı örneklem ve gönüllülük temelinde hazırlık sınıflarından son sınıfa kadar her sınıftan katılımcı seçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu seçimde katılımcıların demografik özellikler bakımından belli ölçüde çeşitlilik arz etmesine özen gösterilmiştir. Araştırmaya katılanların %74,3'ü (n=431) 18-22 yaş aralığında, geri kalan % 25,7'si ise (n=149) 23 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %73,1'i, kadın (n=424), % 26,9'u ise (n=156) erkektir. Yine katılımcı grubun % 23,1'i hazırlık sınıfı (n=134), %23,1'i 1.sınıf (n=134), %21,2'si 2.sınıf (n=123), %16,2'si 3.sınıf (n=94), %16,4'ü de 4.sınıf (n=95) öğrencisidir. Katılımcı öğrencilerin %63,8'i (n=370) İmam Hatip lisesi mezunu, geri kalan %36,2'si ise (n=210) diğer liselerden mezun öğrencilerdir. Katılımcıların %59'u (n=342) 1. öğretim, %41'i ise (n=238) 2. öğretim öğrencisidir. Katılımcıların %4,7'sinin (n=27) not ortalaması (Gano) 2,0 ve altında, %3,6'sının (n=209) 2,1 ile 2,9 arasında, %27,2'sinin (n=186) ise 3,0 ve üzerindedir.

4. Verilerin analizi

Araştırmada kullanılan anket maddelerine yönelik katılımcı ifadeleri, araştırma metninde genel bir tabloda seçeneklere göre yüzdelerle dağılımlar şeklinde verilmiş, ardından her bir maddenin sınıf değişkeniyle olan ilişkisini görmek üzere çapraz tablolar oluşturularak Chi-square analizi üzerinden boyamsal bir okuma yapılmıştır. Söz konusu analizde anlamlılık değeri ,05 olarak belirlenmiştir. Araştırmada, araştırmaya konu edilen problem ilahiyat eğitimiyle irtibatı ekseninde tartışıldığı için, sınıf değişkeni dışındaki demografik özellikler bağlamında analiz yapılmamış, herhangi bir anlamlı farklılaşma olup olmadığına bakılmamıştır.

B. BULGULAR

1. Kişisel rehberlik

Kişisel rehberlik, bireyin çocukluktan yetişkinliğe dek, eğitimin çeşitli kademelerinde “kendini ve başkalarını anlaması ve kabul etmesi, günlük yaşam becerilerini kazanması, aile ve toplum olgusunu kavrayarak bu ortamlarda sağlıklı ilişkiler geliştirebilmesi...” için verilen rehberlik hizmetleridir (Yeşilyaprak, 2015, s. 97). Kişisel rehberlik, öğrencilerin kendileri ve çevreleriyle daha barışık, uzlaşık, dengeli ilişkiler geliştirebilmeleri, sosyal ve kültürel çevreyle daha bütünleşmiş bir hayat sürebilmeleri amacıyla gerekli olan becerileri içerir. Öğrencilerin kendilerini tanımaları, kabul etmeleri ve çevreleriyle barışık bir hayat sürmeleri için özgüven ve özsaygı bakımından belli yeterlikte olmaları, zaman içerisinde kendileri ve çevrelerine dair oluşan kaygılarıyla gerektiği gibi baş edebilmeleri, belli ölçülerde inisiyatif alma, karar verme ve problem çözme kapasitesine sahip olmaları gerekir. Bu tür özelliklere sahip olabilmek için öğrencilerin ilgi, yeterlik ve sınırlarını bilmeleri, içinde buldukları çevrenin imkân ve birikimlerinden nasıl istifade edeceklerini, bir problemle karşılaştıklarında ne tür bir yaklaşım ya da problem çözme stratejisi sergileyeceklerini bilmeleri gerekmektedir (Çam & Tümkaya, 2006, ss. 120-121). İlahiyat eğitimi söz konusu olunca bu tür özelliklere dini ve ahlaki değerleri tanıma ve bu anlamda belli bir yeterlik düzeyine erişme hususunu da eklemek anlamlı olabilir. Zira ilahiyat eğitiminin hedefleri arasında dini ve ahlaki değerler bakımından belli bir toplumsal temsil kabiliyetini haiz olmak da bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilere kişisel rehberlik alanıyla ilgili altı ifade verilmiş, bu kapsamda oluşan yanıtları içeren tablo aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 1. Kişisel rehberlik yönünde oluşan beklentiler

İfadeler	Seçenekler (%)		
	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
1. Dini ve ahlaki değerler açısından kendimi daha iyi hale nasıl getirebileceğimi öğrenmek istiyorum.	91,7	3,1	5,2
2. Sınıfta ya da topluluk karşısında konuşurken heyecanımı nasıl yöneteceğimi bilmek istiyorum.	89,7	3,1	7,2
3. Özgüven sahibi olabilmek için neler yapabileceğimi bilmek istiyorum.	89,1	5,9	5,0
4. Etkili iletişim ve problem çözme becerilerimi nasıl geliştirebileceğimi bilmek istiyorum.	87,9	4,8	7,2
5. Duygusal sorunlarımla nasıl başa çıkacağımı öğrenmek istiyorum.	82,4	5,2	12,4
6. Ailevi sıkıntı yaşadığımda bu durumu nasıl aşmam gerektiğini bilmek istiyorum.	71,7	9,0	19,3

Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların kişisel rehberlik ihtiyacı görülmektedir. Özellikle dini ve ahlaki gelişim, kişisel haklar, etkili iletişim ve hitabet, sosyal kültürel imkânlar konusunda farkındalık kazanma ile kişisel ruhsal sorunlarla baş etme konusunda katılımcıların önemli bir bölümünün belirgin rehberlik ihtiyacı olduğu söylenebilir.

İfadeler içerisinde en yoğunluklu katılımın olduğu ifadenin dini ve ahlaki değerler noktasında kendini geliştirmeye dönük beklentiler olduğu görülmektedir. Burada öğrencilerin ilahiyat eğitimiyle kendilerini dini ve ahlaki yönde belli ölçüde geliştirmek istedikleri ya da bu yönde kendilerini eksik hissettikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu araştırma ifadesiyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %79,9, 1-2.sınıfların kendi içinde %95,7 ve 3-4.sınıfların kendi içinde %94,7 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşılacağı gibi dini ve ahlaki değerler açısından kendini eksik görme ya da daha iyi hale getirme yönünde oluşan beklentiler hazırlık sınıfından son sınıflara doğru artma eğilimi göstermektedir. Bu sonuç, öğrencilerde ilahiyat lisans eğitimiyle birlikte güçlü dini ve ahlaki farkındalıklar oluştuğunu göstermektedir. Öte yandan yine bu sonuç söz konusu alanda yüksek din öğretiminde yaşanan eksikliklerle de irtibatlandırılabilir.

Kişisel rehberlik kapsamında katılımcılara yöneltilen bir diğer ifade "Sınıf içinde ya da topluluk karşısında konuşurken heyecanımı nasıl yenebileceğimi bilmek istiyorum" şeklindedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi ifadeye katılanların oranı hayli yüksektir. Yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin geldikleri toplumsal kesimlerin daha çok orta-alt sosyokültürel katmanlar olduğu düşünüldüğünde bu sonuç şaşırtıcı değildir (Aydın, 2023, s. 210; Kaya, 2020, s. 221). Bununla beraber söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %76,9, 1-2.sınıfların kendi içinde %93,4 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %93,7 şeklinde olduğu görülmüştür. Bu oranlar heyecan yönetimi konusunda sınıflar ilerledikçe giderek artan bir farkındalık ve buna dönük güçlü bir öz yönetim arzusunun varlığını göstermektedir. Yüksek din öğretimi kurumlarında *Özel öğretim yöntemleri, Dini hitabet, Öğretmenlik uygulaması* gibi uygulama ağırlıklı derslerin son sınıflara doğru olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin bu yöndeki eksiklerini sınıflar ilerledikçe daha iyi fark

etmeleri anlaşılabilir bir durumdur. Giderek artan bu ihtiyaç ve beklentilerin yıllar ilerledikçe daha düzenli biçimde karşılanması beklenirdi.

Kişisel rehberlik kapsamında katılımcılara yöneltilen diğer bir ifade ise “Özgüven sahibi olabilmek için neler yapabileceğimi bilmek istiyorum.” şeklinde olup, ifadeye katılım oranı son derece yüksektir. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,020$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %81,3, 1-2.sınıfların kendi içinde %90,7 ve 3-4.sınıfların kendi içinde %92,6 şeklinde olduğu görülmüştür. Görüldüğü üzere sınıflar ilerledikçe özgüven yönünde oluşan beklenti ya da ihtiyaçlar anlamlı şekilde artmaktadır. Bu durum son yıllara doğru uygulama ağırlıklı derslerde yer alan örgün ve yaygın din eğitimi pratiklerinin de etkisiyle öğrencilerde oluşan saha/pratik tecrübesi ve bu tecrübenin getirdiği farkındalıklarla irtibatlandırılabilir. Bu veri yüksek din öğretiminde öğrencilerin özgüven kazanma yönünde yeterince desteklenmediği anlamına da gelebilir. Bu kapsamda bir başka ifade “Etkili iletişim ve problem çözme becerilerimi nasıl geliştirebileceğimi bilmek istiyorum” şeklinde olup, ifadeye katılım oranı yüksektir. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %72,4, 1-2.sınıfların kendi içinde %93,0 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %92,1 şeklinde olduğu görülmüştür. Görüldüğü gibi sınıflar ilerledikçe etkili iletişim ve problem çözme yetkinliği konusunda öğrencilerin rehberlik ihtiyacı artmaktadır. Bu durum bir yandan yıllar ilerledikçe öğrencilerde bu yönde oluşan farkındalık ve ihtiyaçlarla ilgili olabileceği gibi bir başka açıdan verilen eğitimin niteliğine göndermede bulunabilir.

Araştırmada, kişisel rehberlik kapsamında katılımcı öğrencilere “Duygusal sorunlarımla nasıl başa çıkacağımı öğrenmek istiyorum” ifadesi yöneltilmiştir. Kişisel rehberlik kapsamında yöneltilen diğer ifadelerle oranla bu maddeye katılım oranı daha düşüktür. Anılan ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %65,7, 1-2.sınıfların kendi içinde %84,8 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %91,0 şeklinde olduğu görülmüştür. Dikkat edildiğinde, duygusal sorunlarla baş etme ihtiyacının sınıflar boyunca anlamlı olarak arttığı görülecektir. Kişisel rehberlik alanında öğrencilere yöneltilen diğer ifadelerle oranla sınıflar bazında en doğrusal artış gösteren ihtiyacın bu ifade etrafında oluşması ilginçtir. Bu durum yıllara bağlı olarak öğrencilerde oluşan duygusal sorunların artışına işaret edebilir. Özellikle son sınıfa doğru öğrencilerde gelecek yaşama dair endişe ve kaygılarda belli bir artış yaşanabilmektedir.

Kişisel rehberlik kapsamında katılımcı öğrencilere yöneltilen son ifade “Ailevi sıkıntı yaşadığımda bu durumu nasıl aşmam gerektiğini bilmek istiyorum” ifadesidir. Katılımcı öğrencilerin üçte ikiden fazlasının ailevi sıkıntı durumunda destek ihtiyacı hissettikleri görülmektedir. Bu veriler söz konusu kitlenin halihazırda bir ailevi sıkıntı içinde oldukları anlamına gelmemektedir. Bununla beraber söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,001$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %58,2, 1-2.sınıfların kendi içinde %74,7 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %77,2 şeklinde olduğu görülmüştür. Bu durum aileden uzaklaşmaya ve öğrencilik yaşamına bağlı olarak artan ailevi özlemleri, ihtiyaç ve

beklentileri akla getirmekte, giderek artan ya da ihmal edilen kişisel rehberlik ihtiyacına dikkatleri çekmektedir.

2. Eğitsel rehberlik

Bireyin kendi yetenek, ilgi, ihtiyaç, kişilik yapısı ve mevcut imkân ve şartlara uygun bir öğrenim dalı seçip bu öğrenim dalında başarı ile ilerlemesini sağlamak için yapılan psikolojik hizmetlere eğitsel rehberlik denir (Tan, 1995, s. 104). Eğitsel rehberlik, eğitim ortamları ve kurumlarına uyum sağlama, öğrenmeyi kolaylaştırma, bu ortam ve kurumların imkânlarından en üst düzeyde istifade edebilme ve başarıyı artırmak için gerekli koşulları sağlamaya dönük faaliyetleri içermektedir. Bu kapsamda öğrencilerin yükseköğretim ortamlarına uyum sağlama, etkin çalışma alışkanlıkları geliştirme, zaman yönetimi, ders seçme, derslere ve sınavlara hazırlanma, sınav kaygısıyla baş etme, yabancı dil becerilerini ilerletme, derslerle ilgili motivasyonu canlı tutma, öğrencilik hukuku hakkında bilgi sahibi olma, sosyal ve kültürel faaliyetlere iştirak etme gibi alanlarda desteklenmesi gerekmektedir (Ağır, 2017, s. 192). Bu tür ihtiyaçların temel eğitimden itibaren ele alınması ve geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Bununla beraber aşağıdaki verilerden anlaşılacağı üzere eğitsel rehberlik kapsamında oluşan ihtiyaçlar ilerleyen eğitim kademelerinde önemli ölçüde varlığını sürdürmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilere eğitsel rehberlik alanıyla ilgili on ifade verilmiş, bu kapsamda oluşan yanıtlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Eğitsel rehberlik yönünde oluşan beklentiler

İfadeler	Seçenekler (%)		
	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
1. Zamanı doğru ve verimli kullanabilmekle ilgili beceri sahibi olmak istiyorum.	92,2	2,4	5,3
2. Dil öğrenme becerimi nasıl geliştirebileceğimi öğrenmek istiyorum.	91,6	4,0	4,5
3. Öğrencilik haklarımı ve bunları nasıl savunabileceğimi bilmek istiyorum.	91,6	3,8	4,7
4. Derslere karşı motivasyonumu nasıl sağlayabileceğimi bilmek istiyorum.	89,3	4,1	6,6
5. Okulla ilgili sorunlarımda kimlerden nasıl yardım alabileceğimi bilmek istiyorum.	85,5	7,2	7,2
6. Okuduğum bölüme ilişkin kurumsal aidiyet bilincine sahip olabilmek istiyorum.	83,3	8,3	8,4
7. Sınav kaygısı ve başarısızlık korkusuyla nasıl baş edeceğimi bilmek istiyorum.	82,2	7,4	10,3
8. Sınıf geçme, devamsızlık, disiplin gibi konularda bilgi sahibi olmak istiyorum.	81,6	6,9	11,6
9. Üniversitedeki sosyal ortama uyum sağlayabilmek için neler yapabileceğimi bilmek istiyorum.	78,1	8,8	13,1
10. Bir öğrenci topluluğunda/kulübünde görev almak için neler yapmam gerektiğini bilmek istiyorum.	67,9	15,7	16,4

Eğitsel rehberlik kapsamında katılımcı öğrencilere yöneltilen ve en yoğunluklu katılım gösterilen anket ifadesi zaman yönetimiyle ilgilidir. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin zaman yönetimi konusunda ciddi bir rehberlik ihtiyacı bulunmaktadır. Zaman yönetimine dair madde ile sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım

oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %82,1, 1-2.sınıfların kendi içinde %96,5 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %93,7 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşıldığı üzere, lisans yaşamı boyunca güçlü bir ihtiyaç olarak varlığını korumaya devam eden zaman yönetimi ihtiyacı, son sınıflara doğru daha belirgin bir hale gelmektedir.

Eğitsel rehberlik kapsamında öğrencilere yöneltilen ve yüksek oranda katılım gösterilen bir diğer ifade "Dil öğrenme becerilerimi nasıl geliştirebileceğimi öğrenmek istiyorum" şeklindedir. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,012$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %85,1, 1-2.sınıfların kendi içinde %93,4 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %93,7 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşılacağı üzere sınıflar ilerledikçe bu yönde öğrencilerde oluşan ihtiyaç hissi, doğrusal biçimde ve anlamlı olarak artmaktadır. Bu durum çoğu İlahiyat/İslam İlimler Fakültesinde bulunan zorunlu Arapça hazırlık eğitimiyle ilahiyat lisans eğitiminde yer alan diğer dersler arasındaki irtibat ve sürekliliğin niteliğini akla getirmektedir. Ayrıca tüm yükseköğretim kurumlarının ilk sınıflarında zorunlu İngilizce derslerinin bulunduğu da unutmamak gerekir.

Anket içerisinde en yoğunluklu katılım gösterilen bir diğer ifade "Öğrencilik haklarımı ve bunları nasıl savunabileceğimi bilmek istiyorum" şeklindedir. Öğrencilerin büyük bir bölümü öğrencilik hayatları boyunca kendilerini ilgilendiren haklar ile bu yönde ne tür girişimlerde bulunabileceklerini öğrenmek istemektedirler. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p= ,180$; $p>0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %86,6, 1-2.sınıfların kendi içinde %93,8 ve 3-4.sınıfların kendi içinde %92,1 şeklinde olduğu görülmüştür. Yüzdeler dağılımdan da anlaşılacağı gibi öğrenci hakları bağlamında katılımcılarda oluşan beklentiler sınıf bazında anlamlı bir farklılaşma göstermemiştir. Bu, öğrencilik hukuku konusunda öğrencilerde gelişen ihtiyaçların ilahiyat lisans eğitimi boyunca, belirgin değişimlere sahne olmamakla beraber, güçlü bir beklenti olarak varlığını sürdürdüğü gerçeğini değiştirmemektedir.

Eğitsel rehberlik kapsamında katılımcı öğrencilere yöneltilen ve yine yüksek katılım sergilenen diğer bir ifade "Derslerle ilgili motivasyonumu nasıl sağlayabileceğimi bilmek istiyorum" şeklindedir. Burada, öğrencilerin önemli bir bölümünün derslerle ilgili teşvik ve motive olmaya ihtiyacı vardır denebilir. Nitekim söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %79,1 1-2.sınıfların kendi içinde %93,4 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %91,0 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşılacağı gibi, bu yöndeki beklentiler son sınıflara doğru giderek artmaktadır. Özellikle birinci ve ikinci sınıftan araştırmaya katılan öğrencilerin derslere motive olma konusunda ciddi bir rehberlik ihtiyacı olduğu açıkça görülmektedir.

Eğitsel rehberlik kapsamında katılımcılara yöneltilen bir diğer araştırma ifadesi "Okulla ilgili yaşadığım sorunlarda kimlerden nasıl yardım alabileceğimi bilmek istiyorum" şeklinde olup yine yoğun bir katılım söz konusudur. Bu durum, öğrencilerin fakülteadaki iş ve işleyiş hakkında yeterli rehberlik almadıklarını akla getirmektedir. Anılan ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,009$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla

hazırlık sınıflarının kendi içinde %79,1 1-2.sınıfların kendi içinde %88,7 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %85,7 şeklinde olduğu görülmüştür. Bu durum bir yandan yıllar ilerledikçe artan eğitsel ihtiyaç, beklenti ve farkındalık düzeyine işaret ederken diğer açıdan verilen eğitimin salt akademik faaliyetlerle sınırlı kaldığı şeklinde bir imada da bulunabilir.

Eğitsel rehberlik kapsamındaki bir başka ifade “Okuduğum bölüme ilişkin kurumsal aidiyet bilincine sahip olabilmek istiyorum” şeklinde olup ifadeye öğrencilerin yoğun biçimde katıldıkları görülmüştür. Bu tablo dönem başlarında yapılan oryantasyon faaliyetleri ile dönem içerisinde yapılan sosyal etkinlikler, kulüp faaliyetleri ile akademik ve bilimsel faaliyetlerin niteliğini düşündürmelidir. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,001$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %74,6, 1-2.sınıfların kendi içinde %84,8 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %87,3 şeklinde olduğu görülmüştür. Bu sonuç sınıflar ilerledikçe kurumsal aidiyete dönük rehberlik ihtiyacının anlamlı biçimde arttığını göstermektedir. Oysa zaman geçtikçe fakülteye aidiyetin güçlenmesi, belirginleşmesi beklenirdi.

Eğitsel rehberlikle ilgili bir başka konu da sınav ve başarısızlık kaygısıyla baş etmektir. Bu kapsamda katılımcılara “Sınav kaygısı ve başarısızlık korkusuyla nasıl başa çıkabileceğimi bilmek istiyorum” ifadesi yöneltilmiştir. İfadeye katılım yönünde gösterilen ilginin hayli yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %70,1, 1-2.sınıfların kendi içinde %87,9 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %83,1 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşılacağı gibi birinci ve ikinci sınıflarda bu yönde oluşan kaygılar, beklenti ve ihtiyaçlar belirgin bir biçimde artmakta, bununla beraber son yıllara doğru, basit düşüşlerle beraber, varlığını sürdürmektedir.

Araştırmada, eğitsel rehberlik kapsamında katılımcılara “Sınıf geçme, devamsızlık, disiplin gibi konularda bilgi sahibi olmak istiyorum” şeklinde bir ifade yöneltilmiş, öğrencilerin önemli bir kısmı bu cümleye katılmıştır. Bu durum sınıf geçme, devam, disiplin gibi genel öğrencilik yaşamıyla ilgili birçok hususta öğrencilerin yeterince bilgi sahibi olmadığı anlamına gelebilir. Söz konusu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,091$; $p>0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %88,8, 1-2.sınıfların kendi içinde %81,3 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %76,7 şeklinde olduğu görülmüştür. İstatistiksel bakımdan anlamlı olmamakla beraber, sınıflar ilerledikçe bu yöndeki beklentinin azalması eğitimin işlerliği bakımından anlamlı bir husustur.

Eğitsel rehberlik kapsamında katılımcılara yöneltilmiş bir başka ifade “Üniversitedeki sosyal ortama uyum sağlayabilmek için neler yapabileceğimi bilmek istiyorum” şeklinde olup bu ifadeye de yoğunlukla katılım gösterilmiştir. İfadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,007$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %67,2, 1-2.sınıfların kendi içinde %83,3 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %78,8 şeklinde olduğu görülmüştür. Üniversitedeki sosyal ortamlara uyum sağlama konusunda en belirgin ihtiyaç dile getiren grup bir ve ikinci sınıf, en düşük grup ise hazırlık sınıfı öğrencileridir. Oysa ilk yıllarda sosyal ortamları tanıma ve bunlara uyum sağlama konusunda ilgi ve ihtiyaçların daha yüksek

olması beklenirdi. Bu sonuç hazırlık sınıfı öğrencilerin üniversiteye yeterince aşına olmamaları ile irtibatlandırılabilir.

Eğitsel rehberlik kapsamında katılımcılara yöneltilen ve diğerlerine oranla en az katılım gösterilen ifade “Bir öğrenci topluluğunda, kulübünde görev almak istediğimde neler yapmam gerektiğini bilmek istiyorum” şeklindedir. Tabloda da görüleceği gibi söz konusu ifadeye katılmayan ya da kararsızlık yönünde belirtenlerin oranı katılımcıların yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Bu durum bir yönden öğrencilerin kulüp faaliyetlerine olan ilgisizliğini, diğer açıdan sosyal kültürel faaliyetlerin yeterli oranda gerçekleşmesini ima edebilir. Anılan ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,208$; $p>0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %61,2, 1-2.sınıfların kendi içinde %70,8 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %68,8 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşıldığı üzere öğrenci toplulukları ya da kulüplerine dâhil olma ve bu yönde bir faaliyette bulunma ihtiyacı başlangıçta düşük düzeyde seyretmekte, devamında önce yükselmekte, akabinde az da olsa giderek azalmaktadır. Burada öğrenci aktivitelerinin niteliği üzerinde düşünmenin anlamlı olacağı söylenebilir.

3. Mesleki rehberlik

Mesleki rehberlik öğrencilerin mesleki gelişim, beklenti ve yönelimlerini izlemek, eğitim kurumlarında gerekli koşulları oluşturmak, nihayet onları kendi ilgi ve kişilikleriyle uyumlu mesleki tercihlerinde desteklemek amacıyla verilen rehberliktir. Yükseköğretim kurumlarının istihdam alanına dönük amaç ve kapasiteleri hesaba katıldığında bu kurumların öğrencileri özellikle ilerleyen sınıflara doğru kariyer planlama, kendi ilgi ve ihtiyaçlarına göre çalışma hayatına hazırlamaları anlamlı görünmektedir. Yüksek din öğretimi kurumlarının giderek değişen ve çeşitlenen istihdam koşulları hesaba katıldığında onları mesleki rehberlik ihtiyaçlarına ciddiyetle eğilmenin gereği daha iyi anlaşılabilir. Bu bakımdan söz konusu kurumlara devam eden öğrencilerin ilgi alanları ve yeteneklerini fark etmeleri, bu doğrultuda kendilerini hangi alanlarda daha fazla geliştirebileceklerini öğrenmeleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda çalışmak istedikleri kurumlara dönük giriş/kabul ve çalışma koşulları hakkında bilgilendirilmeleri gereklidir. Tüm bu yönelimlere geleceğe dönük kaygılarla baş etme becerilerini de eklemek gerekmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilere mesleki rehberlik alanıyla ilgili altı ifade verilmiş, bu kapsamda oluşan tablo aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 3. Mesleki rehberlik yönünde oluşan beklentiler

İfadeler	Seçenekler (%)		
	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
1. Mezun olduktan sonra mesleğimde başarılı olabilmek için gereken yeterlikleri öğrenmek istiyorum.	95,3	2,1	2,6
2. Kendimi hangi alanda daha çok geliştirebileceğimi bilmek istiyorum.	93,3	2,1	4,7
3. KPSS, DHBT, ALES, YÖKDİL, YDS sınavları hakkında bilgi sahibi olmak istiyorum	92,1	4,3	3,6
4. İleride çalışabileceğim kurumlarla ilgili kimlerden yardım alabileceğimi bilmek istiyorum.	91,7	4,1	4,1
5. İlgi alanlarımı ve yeteneklerimi nasıl keşfedebileceğimi bilmek istiyorum.	91,4	4,0	4,7
6. Geleceğe ilişkin kaygılarımla başa çıkabilmek için neler yapabileceğimi öğrenmek istiyorum.	87,9	6,6	5,5
7. Yurt dışındaki eğitim ve iş fırsatları ile ilgili bilgi sahibi olmak istiyorum.	81,4	9,1	9,5

Mesleki rehberlik kapsamında öğrencilere yöneltilen ve en yoğunluklu katılımın gösterildiği ifade “Mezun olduktan sonra mesleğimde başarılı olabilmek için kazanmam gereken yeterlikleri öğrenmek istiyorum” şeklindedir. İfadeye katılım oldukça yüksektir. Söz konusu araştırma ifadesiyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,002$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %89,6, 1-2.sınıfların kendi içinde %98,4 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %95,2 şeklinde olduğu görülmüştür. Anlaşılabacağı gibi mesleki yeterlikleri tanımaya dönük ilgi ve beklentiler hemen her sınıfta son derece yüksek düzeydedir. Bununla beraber birinci ve ikinci sınıflarda bu oran zirveye çıkmış durumdadır. Bu durum öğrencilik hayatının başından itibaren öğrencilerin mesleki planlama süreçleri ile dersler arasında irtibatı canlı tutma isteklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Mesleki rehberlik kapsamında araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen ve oldukça yoğunlukla katılım gösterilen bir başka ifade “Kendimi hangi alanda daha çok geliştirebileceğimi bilmek istiyorum” şeklindedir. Bu sonuç, bir yönüyle kendi ilgi ve yeteneklerini yeterince tanımama, bir diğer açıdan fakültelerinin kendilerine sunduğu istihdam koşulları hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaya ilgilidir. Yukarıdaki ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %83,6, 1-2.sınıfların kendi içinde %97,3 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %94,7 şeklinde olduğu anlaşılmıştır. Öğrencilerin sınıflar ilerledikçe kendilerini geliştirebilecekleri alanlara dönük ilgi ve motivasyonları, dolayısıyla beklenti ve rehberlik ihtiyaçları artmaktadır. İlk sınıflarda bu yönde oluşan istek ve beklentinin zirveye çıkması, son sınıflara doğru kısmen de olsa azalma eğilimi göstermesi öğrencilerin mesleki rehberlik kapsamında çeşitli şekillerde bilgi sahibi olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum sınıflar boyunca mesleki rehberlik yönünde oluşan ihmalleri de akla getirmektedir.

Araştırma kapsamında mesleki rehberlik ile ilgili olarak, merkezi sınavlar konusunda katılımcı öğrencilere “KPSS, DHBT, ALES, YÖKDİL, YDS sınavları hakkında bilgi sahibi olmak istiyorum” ifadesi yöneltilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi ifadeye katılım yönünde güçlü bir yaklaşım söz konusudur.

Söz konusu araştırma ifadesiyle sınıf değişkeni bağlamında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,006$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %84,3, 1-2.sınıfların kendi içinde %94,2 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %94,7 şeklinde olduğu görülmüştür. Tahmin edileceği gibi son sınıfa doğru merkezi sınavlara dönük ihtiyaç algısı değişmekte, beklentiler artmaktadır. Mesleki rehberlik kapsamında katılımcı öğrencilere devamlı, “İleride çalışmak istediğim kurumlarla ilgili kimlerden yardım alabileceğimi bilmek istiyorum” ifadesi yöneltmiştir. Söz konusu ifadeye öğrencilerin büyük çoğunluğu katıldığını belirtmiştir. Anılan ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %82,8, 1-2.sınıfların kendi içinde %94,6 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %94,2 şeklinde olduğu görülmüştür. Son yıllara doğru öğrencilerde çalışma hayatına dönük ilgi, ihtiyaç ve beklentiler güçlü biçimde artmaktadır. Mesleki rehberlik kapsamında yine öğrencilere “İlgi alanlarımı ve yeteneklerimi nasıl keşfedebileceğimi bilmek istiyorum” ifadesi yöneltmiş, yoğun bir katılımın olduğu görülmüştür. İfade ile sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %79,9, 1-2.sınıfların kendi içinde %96,1 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %93,1 şeklinde olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar merkezi sınavlar, öğrenci ilgileri ve bu yönde gelişmesi beklenen mesleki yönelimler ve rehberlik alanında yaşanan problemleri göstermektedir.

Araştırma kapsamında yine katılımcılara, “Geleceğe dair kaygılarımla başa çıkabilmek için neler yapabileceğim konusunda bilgi sahibi olmak istiyorum” ifadesi yöneltmiş ve yoğun bir katılım olduğu görülmüştür. Anlaşılacağı gibi öğrencilerde gelecek kaygısı belirgin biçimde kendini hissettirmektedir. Bu ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,000$; $p<0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %73,9, 1-2.sınıfların kendi içinde %89,9 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %95,2 şeklinde olduğu görülmüştür. Yani geleceğe dönük kaygı ve bu yönde oluşan ihtiyaç ve beklentiler sınıflar ilerledikçe anlamlı biçimde artmaktadır. Bir yönüyle beklenen ve anlaşılabilir olan bu sonuç, mesleki rehberliğin son yıllara doru acil bir ihtiyaç olarak ortada durduğunu göstermektedir.

Mesleki rehberlik kapsamında katılımcılara son olarak “Yurt dışındaki eğitim ve iş fırsatları ile ilgili bilgi sahibi olmak istiyorum” ifadesi yöneltmiştir. Yine bu ifadede de katılımcı öğrencilerin büyük bir bölümünün (%81,4) katılım yönünde karşılık verdikleri görülmektedir. Anılan ifadeyle sınıf değişkeni arasında yapılan çapraz tablo analizinde ($p=,923$; $p>0,05$) ifadeye katılım oranlarının hazırlık sınıfından son sınıfa doğru gidildikçe, sırasıyla hazırlık sınıflarının kendi içinde %79,1, 1-2.sınıfların kendi içinde %82,1 ve 3-4. sınıfların kendi içinde %82,0 şeklinde olduğu görülmüştür. Görüldüğü burada sınıf bazında herhangi bir ciddi farklılaşma olmakla beraber, yine de öğrencilerde bu yönde bir ilgi ve motivasyon bulunmaktadır. Sınıf bazında ihtiyaç dağılımları arasında herhangi bir anlamlı farklılaşmanın olmaması, ya da bu yönde oluşan ihtiyacın sınıflar ilerledikçe anlamlı bir değişime uğramaması yüksek din öğretimiyle yurt dışı eğitim olanakları arasında güçlü bir bağın oluşmadığı şekilde yorumlanabilir.

Tartışma

Yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin rehberlik ihtiyaçlarını veriye dayalı olarak ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, bir devlet üniversitesine bağlı ilahiyat fakültesinden tabakalı örneklem yoluyla seçilen bir grup öğrenciye rehberlik ihtiyacı belirleme anketi uygulanmıştır. Anket uygulaması sonunda katılımcı öğrencilerin kişisel, eğitsel ve mesleki rehberliğe ilişkin belirgin şekilde rehberlik ihtiyaçlarının olduğu görülmüştür.

Kişisel rehberlik kapsamında katılımcıların dini ve ahlaki değerler konusunda kendini daha iyi hale getirme, sınıfta ya da topluluk karşısında konuşurken heyecanını yönetme, özgüven sahibi olma, etkili iletişim ve problem çözme becerilerini geliştirme, duygusal sorunlarıyla başa çıkma ve gerektiğinde ailevi problemleri yönetebilme konularına odaklanılmaya belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin bu kapsamdaki anket maddelerine katılım oranlarının oldukça yüksek düzeylerde olduğu görülmüştür. Yapılan çapraz tablo analizinde, tüm bu maddelere katılım oranlarının sınıflar boyunca yer yer anlamlı biçimde artma yönünde farklılaştığı görülmüştür. Bu durum öncelikle yıllar ilerledikçe öğrencilerde kişisel gelişim ve rehberlik konusunda artan ilgi, beklenti ve farkındalıkları akla getirmelidir. Sınıflar ilerledikçe katılım düzeylerinde öncelikle artma, akabinde yüksek bir oranda dengede kalma eğilimi gösteren ihtiyaç eğrisi kendini bu alanlarda yetersiz görmeyle iribatlandırılabilir. Bu paradoks literatüre de yansımıştır. Taştan ve arkadaşlarının İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada kendini örneğin dini konularda bilgi yetersizliği içinde görme eğiliminin sınıflar ilerledikçe artması, bilgi boyutunda yaşanan artışın daha yoğun bilgi gereksinimini teşvik etmesiyle açıklanmıştır (Taştan vd., 2001, s. 191). Hazırlık sınıfında henüz psiko-sosyal olarak ergenliğin içinde bulunan öğrencilerin birkaç yıl içinde bu dönemi tamamlamaya başladığı ve ihtiyaçlarının daha iyi farkına vardıkları söylenebilir. Ancak konuyu sadece artan farkındalıklar ve bilinç düzeyi bağlamında tartışmak yeterli değildir.

Kişisel rehberlik kapsamında sınıflar ilerledikçe dini ve ahlaki değerler konusunda oluşan ihtiyaç ve beklentilerin giderek artması bu çalışmanın en önemli bulgularından birisidir. İlahiyat eğitiminin öğrencilerin dini ve ahlaki değerlerini ne yönde etkilediği hususunda çeşitli veriler bulunmaktadır. İlahiyat eğitiminin öğrencilerin ahlaki yargı gelişimine etkisinin incelendiği bir çalışmada hazırlık sınıfı öğrencilerin ahlaki yargı puanlarının, son sınıfların puanlarından anlamlı derecede yüksek çıktığı ifade edilmiştir (Özen, 2023, s. 69). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin incelendiği bir çalışmada birinci sınıf öğrencilerin ölçek ortalamalarının diğer sınıflardan, her iki konuda da daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Kaya & Aydın, 2011, ss. 28-29). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dindarlık ve ahlaki uzaklaşma durumlarının ele alındığı bir çalışmada dindarlık oranları anlamlı şekilde farklılaşmazken, ahlaki uzaklaşma durumlarının 1. sınıflar ($X=56,91$) ve 4. sınıflar ($X=64,29$) arasında anlamlı biçimde farklılaştığı bulgulanmıştır (Koçak vd., 2020, s. 116). Dindarlık ya da dini yönelim puanlarının birinci sınıftan son sınıfa doğru anlamlı biçimde düştüğünü gösteren veriler de bulunmaktadır (Bilge, 2020, s. 75; Yıldız, 2002, s. 169). Ters yönde bulgular da vardır (Ay, 2021, ss. 320-321; Yapıcı & Zengin, 2003, s. 121). Bu tür birbiriyle çelişen verileri ilahiyat eğitimiyle dini yönelimler arasındaki ilişkilerin farklı birçok değişkenle yer yer pozitif zaman zaman da negatif bir etkileşim içerisinde olabileceğini göstermektedir.

Kişisel rehberlik kapsamında verilen kimi ifadelere katılımın sınıflar boyunca doğrusal olarak ve anlamlı biçimde artması son sınıflara dek rehberlik eksiklerinin sürdüğünü ima etmektedir. Bununla beraber, son yıllara kadar ihtiyaç olarak varlığını güçlü biçimde sürdüren heyecan yönetimi, özgüven kazanımı, duygusal sorunlarla baş etme yüksek din öğretiminin niteliği yanında öğrencilerin kişilik yapılarıyla da ilgilidir. Özellikle duygusal sorunlarla baş etme konusunda doğan ihtiyacın son yıllara kadar varlığını giderek artarak sürdürmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu durum öğrencilerin halihazırda yoğun duygusal sorunlar yaşadıkları anlamına gelmese de üniversite öğrencilerinin problemleri üzerine yapılan araştırmalar bu kitlenin en yoğun yaşadığı problemin duygusal sorunlar alanında olduğunu göstermektedir (Erkan, Özbay, vd., 2012, s. 101). Yapılan bir araştırma “sık sık” ve “her zaman” düzeyinde üniversite öğrencilerinin daha çok duygusal sorunlar yaşadıklarını göstermektedir (Topkaya & Meydan, 2013, s. 33). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %26,1’inde orta ve şiddetli düzeyde depresif belirtiler görülmüştür (Güzel & Ergün, 2020, s. 285). Bir başka çalışmada sınıflar ilerledikçe öğrencilerin tükenmişlik düzeylerinin arttığı ifade edilmiştir (Tansel, 2016, s. 253). Her ne kadar kimi araştırmalar duygularını ifade etmeye açıklık düzeylerinin son sınıfa doğru arttığını gösterse de (Yalçın & Hamarta, 2013, s. 65) bu durum söz konusu alandaki rehberlik ihtiyacını göz ardı etmeyi gerektirmemektedir. Görüldüğü gibi son sınıfa yaklaşıldıkça öğrencilerin sorun alanları çeşitlenmekte bu durum kişisel rehberlik ihtiyacını artan bir ihtiyaç haline getirmektedir.

Duygusal sorunlarla başa çıkma gibi özel psikolojik destek gerektiren durumların dışında kalan örneğin heyecanını yönetme, özgüven sahibi olma, etkili iletişim ve problem çözme becerilerini geliştirme gibi hususların özellikle akademik rehberlikle yakından ilgili olduğu söylenebilir (Fersahoğlu, 1997, ss. 46-50). Bir araştırmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerine yöneltilen “Okulumuzda öğrencinin yeteneğini ortaya koyarak yaratıcı bir katkıda bulunabileceği bir ortam vardır” ifadesine yönelik olarak öğrencilerin % 44,8 “Ara sıra”, % 32,2 “Hiçbir zaman” seçenekleri tercih ettikleri görülmüştür (Usta, 2001, s. 167). Benzer bir araştırmada, katılımcı öğrencilerin %57’sinin “Öğretim elemanlarıyla yeterince ve arzu ettiğim şekilde diyalog kurabildiğimi söyleyemem” düşüncesinde olduğu görülmüştür (Ay, 2005, s. 101). Burada yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerin kendine güvensizlik, içine kapalılık, sosyal ilişkilerde çekingenlik, sorumluluk yüklenme ve inisiyatif almaktan çekinme gibi önemli problemleri bulunduğu (Okumuş, 2007, ss. 85-89) da hesaba katılmalıdır. Ancak etkin bir oryantasyon faaliyetiyle bu tür sorunlar belli ölçüde aşılabilir. Oysa, yapılan bir araştırmada, “Fakülteye başlarken yeterli oryantasyon hizmeti aldığınızı düşünüyor musunuz?” şeklindeki soruya katılımcı İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin %48,8’inin “Kısmen”, %30,6’sının ise “Hayır” yanıtını verdiği görülmüştür (Turan & Nazıroğlu, 2015, s. 471). Bu veriler ışığında, kişisel rehberlik kapsamında yaşanan sorunların öncelikle fakülte başlangıcından itibaren oluşan yetersiz rehberlik sorunuyla irtibatlı olduğu, öğrencilerin sosyokültürel çevre ve yetişme koşullarından beslendiği, ihmal edilen rehberlik süreçleriyle de kökleştiği sonucuna ulaşılabilir.

Eğitsel rehberlik kapsamında katılımcıların zaman yönetimi, dil öğrenme becerileri, öğrencilik hakları, derslere karşı motivasyon, okulla ilgili sorunlarda yardım alma, devam edilen bölüme ilişkin kurumsal aidiyet bilinci geliştirme, sınav kaygısı ve başarısızlık korkusuyla baş etme, sınıf geçme, devamsızlık vb. konularda bilgi sahibi olma, üniversitedeki sosyal ortamlara uyum sağlama, öğrenci

topluluğu ya da öğrenci kulüplerinde görev alma noktasındaki ihtiyaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede öğrencilerin söz konusu maddelere katılım oranlarının yüksek düzeylerde olduğu görülmüştür. Yapılan çapraz tablo analizinde, tüm bu maddelere katılım oranlarının sınıflar boyunca yer yer anlamlı biçimde farklılaştığı anlaşılmıştır. Bu trendin son yıllara doğru artma eğiliminde olması temelde bu yöndeki ihtiyaçların hala diri olduğu ve son yıllara kadar karşılık bulamadığı şeklinde de yorumlanabilir. Oysa, örneğin derslerle ilgili motivasyon sağlama, okulla ilgili sorunlarda destek alma, sınav kaygısı ve başarısızlık korkusuyla başa çıkma gibi hususlarda sınıflar ilerledikçe rehberlik ihtiyaçlarının azalması beklenirdi. Yine de “Sınıf geçme, devamsızlık, disiplin gibi konularda bilgi sahibi olmak istiyorum” şeklindeki araştırma ifadesine katılım oranlarının son sınıfa doğru azalması bu yönde öğrencilerde belli bir bilincin geliştiğini göstermesi bakımından önemli olabilir.

Araştırmada, “Okuduğum bölüme ilişkin kurumsal aidiyet bilincine sahip olabilmek istiyorum” şeklindeki cümleye katılım oranının düzenli bir artış göstermesi ilginçtir. Bu sonuç, sınıflar ilerledikçe kurumsal aidiyet konusunda yaşanan sorunları düşündürmelidir. Üniversite öğrencileri üzere yapılan kimi araştırmalarda araştırmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlasının üniversite eğitimine başladıkları yıla göre kendilerini öğrenim gördükleri fakülteye daha az bağlı hissettikleri bulgulanmıştır (Aypay vd., 2012, s. 418). Araştırmacılar yıllar geçtikçe, özellikle son sınıfa doğru öğrencilerin fakültelerini daha az benimsemelerini, duygusal olarak oradan giderek uzaklaşmalarını üniversite öğreniminin sonuna yaklaştıkça öğrencilerin meslek edinme kaygılarının artmaya başlaması ve devam ettikleri fakültenin meslek edindirme konusunda yetersiz kaldığı yönünde öğrencide oluşan kanırlarla ilişkilendirmişleridir. Bununla beraber, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kurumsal aidiyet düzeylerini incelemek amacıyla yapılan bir araştırmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kurumsal aidiyet düzeylerinin “yüksek” olduğu bulgulanmıştır (Öz, 2014, s. 62). Bu sonuçlar, yıllar ilerledikçe rehberlik ihtiyaçları ile bu yönde yapılacak rehberlik faaliyetlerinin amaç ve içerik bakımından güncellemesi gerektiğini göstermektedir. Ancak burada güncel gelişmelerin, pandemi gibi koşulların hususi etkileri göz ardı edilmemelidir.

Hazırlık sınıfındaki Arapça eğitime rağmen “Dil öğrenme becerilerimi nasıl geliştirebileceğimi öğrenmek istiyorum” şeklindeki ihtiyacın sınıflar boyunca artması, literatürdeki verilerle örtüşmektedir. Kaya tarafından İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencileriyle yapılan çalışmada kendilerine yöneltilen “Arapça bilginizin Arapça olarak derdiniz anlatmaya yetecek düzeyde olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklindeki soruya katılımcıların %46,9’u “Hayır”, %30’u ise “Kısmen” yanıtını vermiştir (Kaya, 2020, s. 120). İlahiyat Fakültelerinde Arapça hazırlık eğitimini konu edinen bir araştırmada katılımcı öğrencilerin %71’inin derslerin yoğunluğu, zorluğu, uzunluğu gibi farklı sebeplerden dolayı derslerde sıkıldıklarını, korku yaşadıklarını, kendilerini kötü hissettiklerini ve kaygı, endişe duyduklarını ifade etmiştir (Akmeşe, 2019). Bu tür veriler, dil öğretiminin, özellikle hazırlık sürecinin yüksek din öğretiminde önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Sınav kaygısı ve başarısızlık korkusuyla baş etme, sınıf geçme, devamsızlık vb. konularda bilgi sahibi olma, üniversitedeki sosyal ortamlara uyum sağlama, öğrenci kulüplerinde görev alma benzeri hususlarda ortaya çıkan tablonun da dil sorunu gibi, kronik bir sorun alanı olduğu söylenebilir (Krş. Usta, 2001, s. 227).

Mesleki rehberlik kapsamında öğrencilerin mezuniyet sonrasında başarılı olabilmek için gereken yeterlikleri öğrenme, kendini geliştirebileceği imkân ve alanları tanıma, merkezi sınavlar hakkında bilgi

sahibi olma, ileride çalışabileceği kurumlara dair bilgiler elde etme, ilgi alanları ve yeteneklerini keşfetme, geleceğe ilişkin kaygılarıyla baş etme ve yurt dışındaki eğitim ve iş fırsatları ile ilgili bilgi sahibi olma noktasındaki ihtiyaçlarına odaklanılmıştır. Mesleki rehberlik kapsamında verilen anket maddelerine katılım oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan çapraz tablo analizinde, tüm bu maddelere katılım oranlarının sınıflar boyunca zaman zaman anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür. Bu sonuç son yıllara doğru mesleki rehberlik yönünde oluşan ihtiyaç ve beklentilerin varlığını göstermektedir. Öğrencilerin psikolojik danışma ve rehberlik beklentileri üzerine yapılan araştırmada 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin bu yöndeki beklenti düzeyleri 1. sınıfa öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Kutlu, 2002, s. 29). Bu sonuç sınıflar boyunca artan, özellikle son sınıfa doğru belirginleşen mesleki ilgi ve beklentiler ile bunlara eşlik eden kaygı ve arayışlar hakkında ipuçları sunmaktadır.

İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile yapılan araştırmalarda ilerleyen sınıflarda öğrencilerdeki işsizlik kaygısı düzeylerinin alt sınıflarda okuyanlara oranla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur (Karlı, 2021, s. 239). Bu sonucun yaklaşan mezuniyet ve iş koşullarının baskısıyla irtibatlı olduğu söylenebilir. Türkiye’de yüksek öğretimden mezun olanların sayısının giderek arttığı, genç işsizliği ve özellikle üniversite mezunu işsiz oranlarının %32'lere ulaştığı dikkate alındığında (Yeşilyaprak, 2019) öğrencilerde oluşan mesleki beklenti ve kaygıların giderek artması anlaşılabilir. Nitekim yapılan bir araştırmada üniversite son sınıfta okuyan öğrencilerin orta düzeyde gelecek kaygısı yaşadıkları görülmüştür (Kula & Saraç, 2016, s. 240). Bununla birlikte, yüksek din öğretimine devam eden öğrencilere dönük yapılan bir başka araştırmada söz konusu öğrencilerin gelecekte ümitli ve çok ümitli olanların oranının %80,3 gibi çok yüksek olduğu bulunmuştur (Kirman & Demir, 2018, s. 13). Araştırmada öğrencilerden gelecekle ilgili en çok korktukları durumları belirtmesi istendiğinde, birinci derecede en çok kaygı duydukları durumun “iş bulamamak” olduğu tespit edilmiştir (%34,4) (Kirman & Demir, 2018, s. 14). Görüldüğü gibi gelecek kaygısı burada daha çok mezuniyet sonrasında odaklanarak iş bulamama bağlamına oturmakta ve özellikle sınıflar ilerledikçe belirginleşmektedir.

Araştırmada, “Geleceğe ilişkin kaygılarımla başa çıkabilmek için neler yapabileceğimi öğrenmek istiyorum” ifadesine katılımın hazırlık sınıfından son sınıfa doğru düzenli biçimde artış eğiliminde olduğu görülmüştür. Erken tarihli bir araştırmada katılımcılara yöneltilen “İlahiyat Fakültesinin daha sonra gelmeyi arzu ettiğiniz (Hedeflediğiniz) konuma sizi önceden hazırladığı düşüncesine katılıyor musunuz?” şeklindeki soruya katılımcı öğrencilerin yarıya yakını “Hayır” yanıtı vermiştir (Usta, 2001, s. 199). Daha yakın tarihli bir araştırmada ise İlahiyat Fakültesi öğrencilerine yöneltilen “Mezuniyet sonrası için bir endişeniz var mı, varsa nedir?” şeklindeki soruya katılımcılarının toplumun beklentilerini karşılayamamak, görev alamamak, ne yapacağı yönünde kararsızlık yaşamak gibi hususlar üzerinde durdukları görülmüştür (Kaya, 2020, s. 191). Yine aynı kitlenin mezuniyet sonrası en önemli endişelerinin ne olduğunu irdeleyen bir çalışmada katılımcıların yoğunlukla toplumun beklentilerini karşılayamamak, ne yapacağıyla ilgili belirsizlik ve kararsızlık yaşamak ve görev alamamak şeklinde karşılık verdiği görülmüştür (Koç, 2003, s. 54). Bu durumun arkasındaki önemli nedenlerden birinin rehberlik eksikliği olduğu söylenebilir. Nitekim konuyla ilgili araştırmada aynı hedef kitleye yöneltilen “Mezuniyet sonrası iş imkânları konusunda bilgilendirildiniz mi?” sorusuna katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin hayır veya kısmen yanıtını verdikleri ifade edilmiştir (Kaya, 2020, ss. 104-107). Tüm bu veriler

birlikte düşünüldüğünde, mesleki rehberlik konusunda yüksek din öğretimi kurumlarına devam eden öğrencilerde belirgin bir rehberlik ihtiyacı olduğunu, buna karşılık konuyla ilgili yapılan rehberliğin ise sınırlı kaldığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak yüksek din öğretimine devam eden öğrencilerin kişisel, eğitsel ve mesleki bakımdan belirgin rehberlik ihtiyaçlarının olduğu söylenebilir. Bu ihtiyaçların karşılanması için rehberlik olgusunun kalite ve akreditasyon süreçleri kapsamında yapılandırılmasının anlamlı olacağı söylenebilir. Bu itibarla rehberlik gereksiniminin düzenli ihtiyaç analizleriyle tespit edilmesi, farklı demografik değişkenlere göre analiz edilmesi, misyon ve program çeşitliliği ile değişen istihdam koşulları gözetilerek boylamsal olarak yapılandırılması anlamlı olacaktır. Bu yapılandırmanın İlahiyat Fakültelerinin farklı iç ve dış paydaşlar yanında çeşitli disiplinlerle de iş birliği içine girerek çok boyutlu olarak ele alınması önerilir. Kişisel rehberlik kapsamında üniversitenin psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik bölümleri, rehberlik araştırma merkezleri, eğitsel rehberlik kapsamında eğitim fakültesi, mesleki rehberlik kapsamında ise mezunların çalışma olanağı bulunduğu kurum ve kuruluşlarla iş birlikleri kurulabilir. Bu tür iş birliklerini yürütmek üzere fakültelerde öğretim elemanı ve öğrencilerin katılımıyla oluşturulacak kulüp, komisyon vb. organizasyonlar ile rehberlik faaliyetleri sistemli hale getirilebilir. Ancak mesele bir komisyon ya da öğrenci kulübünü aşacak boyutlara sahiptir. Öğretim elemanlarının öğrencilerle iş birliği, iletişim ve diyaloglarını güçlendirici sosyal kültürel, eğitsel ve akademik faaliyetlerine önem verilmesi, öğrencilere yönelik akademik danışmanlık faaliyetlerinin daha ciddiyetle ele alınması kaçınılmaz görünmektedir.

Yüksek din öğretimi kurumlarında yürütülecek kişisel rehberlik öğrencilerin fakülteye başladıklarında verilecek kapsamlı bir oryantasyon faaliyetiyle başlayabilir. Bu faaliyetlerde fakültenin, üniversitenin ve şehrin imkanları bizzat içeriden katılımcılarca tanıtılabilir. Her öğrenciye yeterli ve yeterince akademik danışman ataması sağlanabilir. Akademik danışman rehberliğinde öğrencilerin kendileriyle barışık bir hayat sürmeleri, buldukları ortamlara rahat uyum sağlamaları, çevreleriyle sağlıklı iletişim kurabilmeleri için düzenli öğrenci buluşmaları, tanıtım günleri, sosyal ve kültürel kaynaşma ve diyalog faaliyetleri, turnuvalar, geziler, kermes ve piknikler düzenlenebilir. Yine bu kapsamda belirli günler ve haftaların değerlendirilmesi, öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde topluma destek etkinliklerinde görev almaları desteklenebilir. Pandemi koşullarında ihmal edilen kulüp faaliyetlerinin daha aktif hale getirilmesi için bu tür aktivitelere kurumsal ve yönetsel destek sağlanması, mali fonların ayrılması, katılım sonucunda oluşan tablonun pano ve bültenlerle duyurulması anlamlı olabilir. Kişisel problemler, özellikle psikolojik destek gerektiren konularda öğrencilerin doğru kaynaklara nasıl yönlendirileceği konusunda gerekli iletişim ve iş birliği mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Eğitsel rehberlik kapsamında öğrencilerin kitap okuma, düzenli çalışma alışkanlıkları kazanma, sınavlara hazırlanma ve sınav kaygısıyla baş etme, kütüphane olanaklarından yararlanma, öğrencilik hak ve sorumluluklarını bilme benzeri hususlarda yine akademik danışmanlarca düzenli destek ve rehberlik faaliyetlerinin yapılması gerekir. Burada din eğitimi anabilim dalında görevli öğretim elemanları ile Eğitim Fakültelerinde görevli öğretim elemanlarından destek alınabilir. Bununla beraber,

düzenli ve zamanında ders çalışma, kütüphane imkanlarından yararlanma, zaman yönetimi, etkin ve hızlı kitap okuma gibi konular akademisyenlerin ilgi alanlarına uzak kalmamalıdır. Bu itibarla öğrencilere eğitsel destek vermeleri beklenir. Bu noktada bizzat kendi örneklikleri yanında biyografik ve tarihsel malzemedен yararlanılarak öğrencilerin önüne somut örnekler konulması anlamlı olabilir. Ayrıca öğrencilerin okuma eğilimleri yönetmek bakımından öğretim elemanlarının öğrencilerle kişisel temaslar kurmaları, onlara kendi akademik yolculukları hakkında bilgiler vermeleri, dahası bu yönde oluşacak okuma, araştırma taleplerini yönetmeleri beklenir. Bu noktada öğretim elamanlarının derslerde ve ders dışı zamanlarda öğrencilerle kurdukları iletişimin niteliğinin önemi büyüktür.

Mesleki rehberlik kapsamında son sınıflara doğru artan kaygıların yine akademik danışmanlık ve idare desteği vasıtasıyla yönetilmesi gerektiği söylenebilir. Mesleki ilgi ve gelişimin takip edilmesi ve öğrencilerin örgün ve yaygın din eğitimi ile din hizmetleri alanlarında kendi yetenekleri doğrultusunda yönlendirilebilmeleri için özellikle son sınıf öğrencilerinin düzenli mesleki rehberliğe tabi tutulmalarının önemi büyüktür. Mesleki rehberlik kapsamında paydaş kurum ve kuruluş temsilcileri ilgili alanlarda çalışma ve iş olanakları ile gelişmekte olan mesleklere dönük avantaj ve dezavantajlar hakkında bilgilendirmeler yapabilir. Bu anlamda fakültelerin ilk sınıfında okutulmaya başlanan Kariyer planlama dersinin içeriğinin yüksek din öğretimi mezunlarını çalışma ve istihdam koşullarına göre formatlanması anlamlı olabilir. İlk yıllardan itibaren öğrencilerde kendi ilgi ve istidatları doğrultusunda oluşan farkındalıkların izlenmesi, okul başarısı, yabancı dil, iletişim becerileri ve KPSS, ALES gibi merkezi sınavlara dönük hazırlayıcı tanıtım faaliyetlerini de işe koşulması gereklidir. Bunun için öğrencilerin fakültenin ilk yıllarından itibaren belli alanlara ilgi duymaları, o alanların konu, kaynak, usul ve problemlerini tanıyacak biçimde yönlendirilmeleri gerekebilir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 04/07/2023 tarih ve 245 numaralı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı (Zorunlu)

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı (Zorunlu)

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağır, M. S. (2017). Eğitsel Rehberlik Çalışmalarının Önemi. *HAYEF: Journal of Education*, 14(2), 183-202.
- Akkutay, E. A. (2017). Yükseköğretimde Küreselleşme ve Yansımaları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 1-16.
- Aktaş, G. (2021). Pandemi Sürecine Tanıklık Eden Gençler Üzerine Nitel Bir Çalışma: Üniversite Gençliği Örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 27-48.
- Akyürek, S. (2020). Yüksek Din Öğretiminde Kalite Güvence Sistemi: Akreditasyon (Yeterlik Tescil) Sorunu. İçinde *Yüksek Din Öğretimi* (ss. 241-260). Dem Yayınları.
- Alper, E. N. (2011). *Yükseköğretim Kurumlarında Kalite Kültürünün Oluşturulması ve Devamlılığının Sağlanması (Uludağ Üniversitesi Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ay, M. E. (2005). *Yükseköğretimde Rehberlik İlahiyat Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma* (2. Baskı). Düşünce Kitabevi Yayınları.
- Ay, M. F. (2021). İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu? İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Deneyimleri Çerçevesinde Fenomenolojik Bir Araştırma. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 297-325.
- Aydın, M. Ş. (2023). İlahiyat Eğitiminde Geleceğe Yönelik Öneriler içinde İ. Aycan, E. Gözeler, & N. Yazar (Ed.), *Cumhuriyet'in 100. Yılında Türkiye'de İlahiyat Eğitimi* (ss. 191-213). Ankara Üniversitesi Yayları.
- Aypay, A., Sever, M., & Demirhan, G. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal ve Akademik Entegrasyonu: Boylamsal Bir Araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 407-422.
- Baltacı, Ö., Akbulut, Ö. F., & Zafer, R. (2020). COVID-19 Pandemisinde Problemler İnternet Kullanımı: Bir Nitel Araştırma. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 126-140.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilge, Ş. S. (2020). *Yükseköğretimde Alınan Din Eğitiminin Öğrencilerin Dindarlıklarına Etkisine İlişkin Algıları (Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, Y. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Danışma ve Rehberlik İhtiyaç Örüntüleri ve Başvurdukları Yardım Kaynakları. *Turkish Studies*, 13(3), 213-228.
- Çalışkan, İ. (2014). Tefsir Dersleri: Bir Durum Değerlendirmesi ve Öneriler. *Eğitime Bakış*, 10(28), 28-33.
- Çam, S., & Tümkaya, S. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Kişilerarası Problem Çözme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 119-131.
- Çulha, M. (1989). Yükseköğretimde Bir Psikolojik Danışma Hizmetleri Modeli içinde *Yükseköğretimde rehberlik ve psikolojik danışma toplantısı* (ss. 161-165). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Dikici, A. (2022). COVID-19 Pandemisinin Üniversite Öğrencilerinin Ruh Sağlığına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 3(12), 566-572.

- Ercan, L. (2002). Yükseköğretimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, X(2), 259-264.
- Erkan, S., Çankaya, Z. C., Terzi, Ş., & Özbay, Y. (2012). Üniversite Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezlerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 174-198.
- Erkan, S., Özbay, Y., Cihangir-Çankaya, Z., & Terzi, Ş. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Psikolojik Yardım Arama Gönüllükleri. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 94-107.
- Fersahoğlu, Y. (1997). *Eğitim-Öğretim Açısından İlahiyat Fakültelerinde İletişim*. Marifet Yayınları.
- Girgin-Büyükbayraktar, Ç., Bozgeyikli, H., & Kesici, S. (2018). Gençlerin Psikolojik İhtiyaçları Nelerdir? *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı), 11-26.
- Güney-Karaman, N., Güven, Y. G., & Öztürk, T. (2021). *Covid-19 Süreci ve Üniversite Öğrencileri: Eğitim Bilimleri Fakültesi Örneği*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Güzel, A., & Ergün, G. (2020). Üniversite öğrencilerinde depresyon sıklığı ve ilişkili faktörler. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 279-289.
- İşman, A., Aydın, C. H., Çiçek, O., Silman, F., & Öztunç, M. (2021). *Yükseköğretimde Kalite ve Akreditasyon Çalışmaları 2021*. Eğitim Yayınevi.
- Karataş, A., & Gizir, C. A. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Danışma Gereksinimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 250-265.
- Karlı, N. (2021). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı ve Dindarlık. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(20), 220-249.
- Kaya, M., & Aydın, C. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 15-42.
- Kaya, U. (2020). *Öğrenci Görüşlerine Göre İlahiyat Fakülteleri*. Çamlıca Yayınları.
- Kirman, M. A., & Demir, R. (2018). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Beklenti ve Sorunları: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği. *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Koç, A. (2003). İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2), 25-64.
- Koçak, A., Güzel, E., & Meşe, R. (2020). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Ahlâkî Uzaklaşma ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma içinde *İslam ve Yorum IV* (ss. 101-128). İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, M., & Osmanoğlu, C. (2019). Küreselleşmenin Birey ve Toplum Hayatına Etkileri ve Din Eğitimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 951-967.
- Kulaksızoğlu, A. (1989). Üniversite Öğrencilerinin Öğrenci Kişilik Hizmetlerine İlişkin Sorunları ve Öneriler. İçinde *Yükseköğretimde rehberlik ve psikolojik danışma toplantısı* (ss. 7-11). Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Kurtoğlu, M. (2019). Yükseköğretimde Kurumsal Çeşitlilik, Türkiye ve Alternatif Üniversite İdeaları içinde *Neoliberalizm, Bilgi Ve Üniversiteler* (ed. M. Kurtoğlu) (ss. 261-280). NotaBene Yayınları.
- Kutlu, M. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinden Beklentileri. *Eğitim ve Bilim*, 27(123), 22-30.
- Kuzgun, Y. (2009). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Meydan, H. (2020). İlahiyat Fakültelerinde Kalite Güvence Sisteminin İmkânı Üzerine Bir Değerlendirme içinde *Yüksek Din Öğretimi* (ss. 271-296). Dem Yayınları.
- Okumuş, E. (2007). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Problemleri –Dicle Üniversitesi Örneği–. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(5), 59-94.
- Öz, A. (2014). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiyet Düzeyi (AİBÜ İlahiyat Fakültesi örneği). *dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 2(4), 54-64.
- Özen, M. (2023). İlahiyat Eğitim Sürecinin Ahlaki Yargı Gelişimine Etkisi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 15, 55-81.
- Özhan, E. (2012). Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmeti İhtiyacı. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar: Bildiri Kitabı (27-29 Mayıs 2011, İstanbul)*, 3, 2044-2049.
- Pişkin, M. (2007). İlk ve Ortaöğretim Öğrencilerimizin Kariyer Gelişimleri ve Yönlendirme Süreçlerinde Gözlenen Sorunlar ve Çözüm Önerileri içinde *Türk Eğitim Sisteminde Yeni Paradigma Arayışları Sempozyumu (4-5 Kasım 2006)* (ss. 59-97). Eğitim-Bir Sen.
- Selvi, Y. (2019). Gençlerin Güncel Sorunları. İçinde *Gençlik Ruh Sağlığı Çalıştayı* (ss. 27-29). YÖK.
- Şahin, Ş., Ökmen, B., Boyacı, Z., Kılıç, A., & Adıgüzel, A. (2018). Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programı İhtiyaç Analizi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3, 502-511.
- Şanlı Kula, K., & Saraç, T. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 227-242.
- Tan, H. (1989). Üniversitelerimizde Psikolojik Hizmetler Marmara Üniversitesinde Bir Girişim ve Düşündükleri içinde *Yükseköğretimde rehberlik Ve Psikolojik Danışma Toplantısı* (ss. 73-79). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tan, H. (1995). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taştan, A., Kuşat, A., & Çelik, C. (2001). Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri -Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 169-192.
- Topkaya, N., & Meydan, B. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Problem Yaşadıkları Alanlar, Yardım Kaynakları ve Psikolojik Yardım Alma Niyetleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 25-37.
- Topses, G. (1990). Gelişemeyen Bir Kurum: Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Öğretmen Dünyası*, 11(121), 18-19.

- Tosun, C. (2020). Bologna Süreci ve Gelenek Çerçevesinde Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi içinde *Yüksek Din Öğretimi* (ss. 261-270). Dem Yayınları.
- Turan, İ., & Nazıroğlu, B. (2015). İlahiyat Fakültesine Yeni Gelen Öğrencilerin Sorun ve Beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 466-479.
- Ulu Ercan, E. (2019). Yükseköğretimde Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 46-56.
- Usta, M. (2001). *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yalçın, S. B., & Hamarta, E. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Duygularını İfade Edebilmelerinin Aleksitimi ve Psikolojik İhtiyaçlarına Göre İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 36-82.
- Yapıcı, A., & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III(2), 65-127.
- Yeşilyaprak, B. (2015). *21. Yüzyılda Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, B. (2019). Türkiye’de Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı Hizmetleri: Güncel Durum ve Öngörüler. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(2), 73-102.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2002). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14, 161-174.
- Yıldız, M. (2003). *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Psikososyal Özellikleri*. Tibyan Yayıncılık.
- Yücel, İ., & Kesgin, B. (2019). Üniversite Gençliğinin Durumu ve Yaşadığı Sorunlar: Yalova Örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 21-38.

